

PERUSKURSSI DE SAUSSURESTA

Jonathan Culler, *Ferdinand de Saussure*.
Suom. Risto Heiskala. Helsinki,
Tutkijaliitto 1994.

“Nämä vaikutukset kielitieteeseen, yhteiskuntatieteisiin ylipäätään, semiotiikkaan ja strukturalismiin, modernistiseen ajatteluun sekä käsityksemme inhimillisistä olennoista tekevät de Saussuresta uraa uurtavan hahmon modernin ajattelun historiassa.”

Näin Jonathan Culler kuvailee Ferdinand de Saussuren merkitystä ajallemme asettaen hänet Sigmund Freudin ja Émile Durkheimin rinnalle modernin “inhimillisen käyttäytymisen tutkimuksen” perustajana. De Saussuren merkitystä tämänkin päivän tutkimukselle — melkein alalla kuin alalla — voi tuskin yliarvioida, joten Cullerin kirjan hiukan myöhäinenkin käänös (alkuperäinen 1976, uusittu laitos 1986) on täysin perusteltua.

Kirja ei käsittele oikeastaan lainkaan de Saussuren elämää; “hänen elämässään tapahtui niin vähän”. Sen sijaan kirja keskittyy de Saussuren työn keskeiseen osaan, *Cours de linguistique générale*n, yleistä kielitiedettä käsittelevään luentosarjaan, joka julkaistiin postuumisti luentomuistiinpanojen pohjalta. De Saussuren kirjallinen tuotanto on hämmästyttävän suppea — kirja indoeurooppalaisen kantakielen vokaalijärjestelmästä, väitöskirja genetiivin käytöstä sanskritissa sekä muutama artikkeli — ja hänen maineensa kielitiedettä laajemmissa piireissä johtuu nimenomaan *Kurssista* (kääntäjä Risto Heiskalan käyttämä lyhenne). Heti aluksi on todettava, että Cullerin kirjaa ei ole nähtävästi suunnattu ensisijaisesti kielitieteilijöille vaan paremmin semiotiikan ja strukturalismin/jälkistrukturalismin perustalta kielestä merkkijärjestelmänä kiinnostuneille lukijoille.

Merkin arbitraarisuus ja sen merkitys

Muutaman sivun mittaisen de Saussuren esittelyn ja *Kurssin* mutkikkaan syntyhistorian selvittelyn jälkeen Culler keskittyy de Saussuren kieliteoriaan. Lähtökohdakseen hän ottaa de Saussuren ajatuksen merkin arbitraarisuudesta. Merkitsijän (kannatan lämpimästi Heiskalan ratkaisua käyttää johdonmukaisesti merkki-pohjaisia käännöksiä signifioijan jne. sijasta) ja merkityn välillä ei ole mitään luonnollista tai kausaalista välttämättömyyttä. Ainoastaan tietyn kieliyhteisön konventiot yhdistävät merkitsijää ja merkittyä. “Tämän totuuden [merkki on arbitraarinen] paikka

hierarkiassa on ylimmällä huipulla. Vain vähä vähältä on mahdollista havaita kuinka monet erilaiset tosiseikat ovat pelkkiä tämän totuuden haarapolkuja ja piileviä seurauksia.” Culler ottaa tämän de Saussuren luennoillaan useasti toistaman lauseen esityksensä lähtökohdaksi ja lukee *Kurssia* kokonaisuudessaan tästä näkökulmasta. Aiempi de Saussure -tutkimus ei ole ymmärtänyt merkin arbitraarisuuden koko merkitystä, minkä Culler panee osittain *Kurssin* standardilaitoksen syyksi: sen esitysjärjestys ei vastaa de Saussuren oman esitystavan logiikkaa, joka opiskelijoiden alkuperäisten muistiinpanojen mukaan lähtee juuri merkin arbitraarisuudesta.

Tästä Culler etenee tärkeään jaotteluun *languen* (kieli järjestelmänä) ja *parolen* (kieli yksittäisinä puhuntoina) välillä. Tätä jaottelua on pidetty varsin ongelmallisena ja heikosti perusteltuna, mutta Cullerin mukaan se on välttämätön seuraus merkin arbitraarisuudesta. Myös jaottelu synkroniseen ja diakroniseen kielitieteeseen — so. kieltä staattisena järjestelmänä tietynä hetkenä tarkastelemaan tutkimukseen ja toisaalta kieltä historiallisesti muuttuvana järjestelmänä tarkastelemaan tutkimukseen — ja se, että painotus on edellisessä, johtuvat Cullerin mukaan viimekädessä merkin arbitraarisuudesta. Mutta tärkein seuraus merkin arbitraarisuudesta on Cullerin mielestä se, ettei ole olemassa kiinteitä, universaaleja merkitsijöitä, kuten ei myöskään merkittyjä. Merkitsijä ja merkitty määrittävät ainoastaan suhteellisesti, eroina systeemin muihin osiin nähdessä. De Saussuren lause “on vain eroja eikä lainkaan positiivisia termejä” nousee aivan toiseen asemaan kuin mitä sillä *Kurssissa* on. Viimeistään tässä vaiheessa käy ilmeiseksi, että Culler osittain lukee *Kurssia* kuin piru *Raamattua*, derridalaisittain. Derridan mukaanhan *Kurssi* sisältää niin strukturalismin kuin sen dekonstruktionkin ainekset, joskaan jälkimmäisiä ei ole työstetty alkua pidemmälle. Culler tuo esille nämä jälkistrukturalistiset mahdollisuudet, mutta tekee sen kohtalaisen maltillisesti ja jättää aiheen pidemmälle kehietelyn joidenkin Derrida-sitaattien varaan.

De Saussure ja yleisen kielitieteen idea

Culler myös esittelee kielitieteen tilannetta ennen de Saussurea ja hänen aikanaan. Vaikka kirjasta kyllä käy ilmi, ettei de Saussure täysin tyhjästä teoriaansa kehittänyt (edeltäjäihän voidaan löytää antiikista asti), niin hänen merkityksensä ratkaisevan uuden askeleen ottajana käy selkeästi ilmi, eikä tätä kai ole syytä kieltääkään. Toisaalta kirjassa puhutaan Freudista ja Durkheimista omilla tieteenaloillaan toimineina vastaavanlaisina uudistajina, joiden teorioiden taustalla on samanlainen idea yksittäisten ilmiöiden takaa löytyvästä syvä-

rakenteesta kuin de Saussurellakin. Näin de Saussure nousee esiin kielitieteen uudistajana, mutta asettuu samalla osaksi laajempaa ihmistieteiden uudistajien joukkoa.

De Saussuren edeltäjien ja aikalaisten lisäksi kirjassa käsitellään myös jälki-saussurelaista kielitiedettä, joka on pohjimmiltaan rakentunut saussurelaiselle perustalle, vaikka onkin kyseenalaistanut ja korjannut monia kohtia de Saussuren teoriassa. Mutta: “Se, joka haluaisi mitellä voimiaan de Saussuren kielitieteen tehtävää koskevan käsityksen kanssa, ei niin tehdesään hyökkäisi de Saussurea vastaan vaan asettaisi kyseenalaiseksi koko kielitieteen idean.” Culler polemisoi kuitenkin sitä, että kaikista tieteistä juuri kielitiede on ollut vastahakoisin hyväksymään ajatuksen merkin arbitraarisuudesta sen täysine seuraamuksineen käytäntöihinsä.

Kielitieteen näkökulmasta katsoen Cullerin suorittama erittely jää varsin suppeaksi. Erityisesti syntaksin heikko käsittely, joka on de Saussuren teorian suuria ongelmia, olisi kaivannut tarkempaa pohdintaa. Tätä kauttahan on problematisoitu koko jako *languen* ja *parolen* välillä. Samaten kysymys kielen luovasta käytöstä, jota Culler käsittelee lyhyesti Noam Chomskyyen viitatun, jää pinnalliseksi.

Semiotiikan perustaja anagrammien lumoissa

Yksi kirjan tärkeistä aiheista on de Saussuren merkitys semiotiikalle. De Saussure oli itse sitä mieltä, että kielitiede voisi toimia yleisen merkkitieteen eli semiologian mallina, koska kielen tapauksessa merkkijärjestelmän arbitraarisuus ja konventionaalisuus ovat erityisen selviä. Vaikka Culler harjoittaakin varsin suoraviivaisesti semiologiasta semiotiikkaa, on toisaalta totta, että de Saussure on semiotiikan keskeinen klassikko (joskin tarkennukseksi on Heiskalan tavoin huomautettava, että semiotiikalla on myös toinen haaransa, jonka kantaisä on C.S. Peirce). Semiotiikkaa käsitellessään Culler liikkuu varsin etäällä de Saussuresta, sillä kuten Culler heti kappaleen alussa toteaa: “Hyvin harvat *Yleisen kielitieteen kurssin* jaksot on omistettu semiotiikalle.”

Merkkijärjestelmien semiotiikasta Culler siirtyy käsittelemään de Saussuren anagrammi-tutkimusta. De Saussure uskoi, että latinankielisillä runoilijoilla oli tapana piilottaa teksteihinsä erisnimiä (erityisesti jumalten nimiä) anagrammeina eli tekstiin hajautettuina kirjaimina, jotka saattoivat olla oikeassa tai käänteisessä järjestyksessä, yksittäin, pareittain jne. Anagrammitutkimuksensa yhteydessä hän päätyi pohtimaan, miten pitkälti merkitys on lukijan tai kuulijan vapaasti tuottamaa (de Saussure etsi itse valitsemansa periaatteen mukaan nimenomaan erisnimiana-

grammeja) ja toisaalta sitä, että on olemassa kielellisiä vaikutuksia, jotka eivät perustu mihinkään kielelliseen konventioon (esimerkiksi äännekuviot voivat toimia tekstissä ilman että vastaanottaja tunnistaa niitä). Tällaiset pohdinnat kyseenalaistavat koko ajatuksen kielestä merkkien järjestelmänä, minkä ongelman de Saussurekin tajusi. Toisaalta anagrammitutkimuksen käyttäminen logosentrismen kritiikkinä Cullerin/Derridan tapaan siirtää ongelman de Saussuren kannalta vieraalle alueelle.

Hyvä alku

Cullerin *Ferdinand de Saussure* on perusteos 1900-luvun klassikosta. Sitä on myös miellyttävä lukea ja selkeydessään se sopii mainiosti myös kurssikirjaksi monelle muullekin alalle kuin vain kielitieteeseen. Toisaalta se sisältää jälkistrukturalistisen tutkimuksen perusteiden harvinaisen ymmärrettävää esittelyä, jolle varmasti myös on tilausta suomalaislukijoiden keskuudessa. Kirjan kauttaaltaan hyvästä suomennoksesta — vaikka *Nykysuomen käsikirjan* mukaan pitäisi olla esimerkiksi *parolen*, ei *parolein* — vastanneen Risto Heiskalan tavoin voi vain toivoa, että jatkossa de Saussuren *Kurssikin* vielä saadaan luettavaksi suomenkielisenä.

Raine Koskimaa